

‘जन्मोजन्मी नाथच मला पति लाभावेत—पण वियोग प्रसंगावाच्चून—अशी मी प्रार्थना करीत राहीन.’

‘धन्य आहे वहिनी तुमची. अपराधावाचून त्याग करणारा पतीच तप करून जन्मोजन्मी मागण्यास सिद्ध झालांत. हाय! अशा असामान्य साधवी वहिनीच्या सहवासास मी अंतरणार आतां—’

‘भगवंताची इच्छा प्रमाण मानावयास हवी मानवानं. असो. आणखी एक शेवटचे पण महत्वाचे सांगणे आहे.’

‘बोला, पत्नीच्या नात्यानें माझा त्याग केला असला तरी एक सामान्य तपस्विनी—प्रजाजन—या नात्यानें माझ्या पालनपोषणाची जबाबदारी त्यांना राजाच्या नात्यानें ठाळतां येणार नाहीं. तें त्यांचे मनूने सांगितलेले कर्तव्य उरतेंच.’

‘शाबास वहिनी, शाबास. कुठे हो इतके ज्ञान तुम्हांला लाभले!’

‘वडिलांकडून — वडिलांकडे अनेक ऋषिमुनि येत असत. तिथे चर्चा चालत असत धर्मशास्त्राविषयीं. तेंच ज्ञान आज माझ्या उपयोगी अशा रीतीने पडत आहे.’

‘ठीक, सांगतो आपला निरोप.’ असे म्हणून लक्ष्मण सीतेला पुन्हा वंदन करून जड अंतःकरणाने परतला.

रामायणातील सुभाषिते

—डॉ. ना. अ. देशपांडे.

वाल्मीकि ऋषि एकदां तमसा नदीवर स्नानाला गेले असता, एका निषादाने काम-विक्षिप्त झालेल्या क्रौञ्च पक्ष्यांच्या जोडीपैकी एकाचा वध केलेला त्यांनी पाहिला. ते अत्यंत व्यथित झाले; व त्यांनी त्या निषादाला शाप दिला—

मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।

यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः कामसोहितम् ॥

हा शाप त्यांच्या तोङून उत्स्फूर्तपणे बाहेर पडला तो अशा प्रकारे काव्यरूप घेऊनच. ‘भावनांचा उत्स्फूर्त उद्गार म्हणजे काव्य’ असे आंग्लकवि वर्डस्वर्थ म्हणतो. वाल्मीकीचे हे श्लोकरूप उद्गार म्हणजे अनुष्टुभू वृत्तातील पहिले काव्य होय. याच संदर्भात कालिदास म्हणतो —

श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः ।

या उत्स्फूर्तं काव्यमय उद्गारामुळे वाल्मीकींना 'आदिकवि' म्हणतात.

या आदिकवींनी सुमारे २४००० श्लोकांत राम-कथा रचिली. ही कथा म्हणजेच रामायण. उत्कृष्ट व्यक्तिचित्रण, निसर्ग, युद्ध इत्यादींचे हुबेहुब वर्णन, करुणादि रसांचे मनाला हेलावून सोडणारे आविष्करण इत्यादींमुळे या काव्याची गोडी जशी वाढली आहे, तशीच ती त्यातील सुभाषितांमुळेही वाढली आहे. रामायणात सुमारे ५५०-६०० सुभाषिते आहेत. यांपैकी काही पुढे दिली आहेत. त्यांवरून वाल्मीकि ऋषींचे मानवी जीवनाचे ज्ञान किती सखोल होते याची कल्पना येईल.

खर राक्षस आपणावर हल्ला करण्यास येत आहे हे पाहून सीतेला गुहेत घेऊन जाण्यास रामाने लक्ष्मणाला सांगितले. त्या वेळी राम म्हणतो : “संकट येणार अशी शंका आली की आपले शुभ व्हावे अशी इच्छा करणाऱ्या शहाण्या माणसाने त्याचा प्रतिकार करण्याची तयारी ठेवावी.”

अनागतविधानं तु कर्तव्यं शुभमिच्छता ।

आपदा शङ्कमानेन पुरुषेण विपश्चिता ॥ (३.२४.११)

अशोक वनात प्रवेश केल्यावर सीता न दिसल्यामुळे हनुमान नाराज होतो. आपण एवढा सागर पार करून आलो; तसेच परत गेलो तर सुग्रीव वगैरे काय म्हणतील, या विचाराने तो खिन्ह होतो. पण नंतर मनाशी असा विचार करतो : “ज्या ठिकाणीं आपण आतापर्यंत सीतेचा शोध केला नाही ती ठिकाणे पाहू; कारण कामाचा कंटाळा न करणे हेच भरभराटीचे मूळ आहे: त्यामुळे फार मोठे सुख मिळते.”

अनिर्वेदः श्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखम् । (५.१२.१०)

सीता—विरहाने व्याकुळ झालेला राम लक्ष्मणाला सांगतो : “ह्या काम-विकाराची गति कशी कुटिल आहे पहा ! माझी चांगली, व त्यापेक्षाही अधिक चांगले बोलणारी सीता गेली, व ती परत प्राप्त होण कठिण आहे, हे माहीत असून सुद्धा काम-विकारामुळे मला तिची आठवण होत आहे.”

अहो कामस्य वामत्वं यो गतामपि दुर्लभाम् ।

स्मारयिष्यति कल्याणे कल्याणतरवादिनीम् ॥ (४.१.६८)

जटायूच्या मरणाच्या वेळी राम लक्ष्मणाजवळ असे उद्गार काढतो : “काळावर मात करणे कोणालाही शक्य नाही.”

कालो हि दुरतिक्रमः । (३.६८.२१)

सीताशोधासाठी मदत करण्याचे वचन देऊनही सुग्रीव स्वस्थ बसलेला पाहून त्याला भेटण्यासाठी रामाच्या आज्ञेने लक्ष्मण त्याच्याकडे जात असता तारा त्याला म्हणते : “सुग्रीवाच्या अपराधाची क्षमा कर स्वतःच्या माणसावर कधी रागधरावयाचा नसतो.”

त चापि कोपः स्वजने विधेयः । (४.३३.५१)

लंकादहनानंतर हनुमानाला वाईट वाटून आपण हे चांगले कृत्य केले नाही अशी तो स्वतःची निर्भर्त्सना करू लागतो. आपण क्रोधाविष्ट होणे योग्य नव्हते, क्षमाशील असावयास पाहिजे होते, असा विचार करीत असताना तो स्वतःशी म्हणतो : “साप जसा जुनी झालेली कात टाकतो, त्याप्रमाणे उत्पन्न झालेला राग क्षमा करून जो घालवितो, त्यालाच खरोखर पुरुष म्हटले पाहिजे.”

यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति ।

यथोरगस्त्वचं जीणां स वै पुरुष उच्यते ॥ (५.५५.६)

राम वनात जाणार या दुःखद वार्तेने खिन्न झालेल्या कौसल्या मातेचे सांत्वन करताना लक्ष्मण दशरथाला दोष देतो. वडील माणसे वाममागणी वागू लागली की त्यांना शिक्षा केलीच पाहिजे असे आपले मत सांगताना तो म्हणतो : “गविष्ठ, काय करावे व काय करू नये याचा विचार न करणाऱ्या, भलत्याच मागणी जाणाऱ्या दडील माणसालासुद्धा शिक्षा देणे योग्यच आहे.”

गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्यकार्यमजानतः ।

उत्पर्थं प्रतिपन्नस्य कार्यं भवति शासनम् ॥ (२.२१.१३)

रामानेच राज्यपद स्वीकारावे या आपल्या मताच्या पुष्टचर्थ जाबालि रामाला सांगतो की, या जगात कोणी कोणाचा नाही. जीव एकटाच जन्माला येतो व एकटाच निघून जातो.

एको हि जायते जन्मुरेक एव विनश्यति । (२.१०८.३)

बिभीषण रावणाचा त्याग करून रामाला येऊन मिळाला. युद्धात त्याची व इंद्रजिताची गाठ पडल्यावर इंद्रजिताने त्याचा धिक्कार केला. तेव्हा बिभीषण त्याला म्हणतो : “मी तुमच्या कुळात जन्माला आलो तरी मी सत्त्वगुणी असल्यामुळे दुष्ट कृत्ये करणाऱ्या तुमचा त्याग केला आहे. परदब्याचे अपहरण करणे, परस्तीवर हात टाकणे व मित्रांविषयी अतिशय अविष्वास धरणे हे तीन दोष नाशाला कारणीभूत होतात. हे दोष रावणाचे ठिकाणी आहेत, म्हणून मी त्याचा त्याग केला.”

परस्वानां च हरणं परदाराभिमर्शनम् ।

सुहृदाभिशङ्का च ब्रयो दोषाः भयावहाः ॥ (६.८७.२३)

रामाला सांगण्यासाठी सीता हनुमानाजवळ निरोप देते : “तुमच्यासारखा नाथ असून मी अनाथ झाले आहे. दया हा श्रेष्ठ धर्म आहे असे आपणच मला सांगितले होते. मग माझ्यावर दया करून मला का मुक्त करीत नाहो?”

आनूशंस्यं परो धर्मः । (५.३८.३९)

अगस्त्य ऋषि रामाला रावणादिकांची उत्पत्ति इ. सांगताना वैश्रवणा (कुबेरा) विषयी म्हणतात : “हा वैश्रवण सद्वर्तनी होता. त्याने विचार केला : ‘मी अत्यंत धर्मनिष्ठ राहीन; कारण धर्म हीच सर्वश्रेष्ठ गति आहे.’”

धर्मो हि परमा गतिः । (७.३.१०)

रामाच्या आज्ञेने सीतेला वाल्मीकी कृष्णच्या आश्रमाजवळ सोडून खिन्न मनाने लक्षण परत आला, व “सीतेला आपल्या आज्ञेप्रमाणे वाल्मीकि कृष्णच्या आश्रमाजवळ सोडून आलो” असे त्याने रामाला सांगितले. रामाचा अनावर दुःखावेग पाहून त्याने रामाला म्हटले : “जगातील सर्व वस्तु क्षणभंगुर आहेत; म्हणन पुत्र, पत्नी, मित्र, धन यांच्याविषयी अति आसक्त दाखवू नये; कारण त्यांचा विरह होणार हे निश्चित.”

तस्मात्पुत्रेषु द्वारेषु मित्रेषु च धनेषु च ।

नातिप्रसङ्गः कर्तव्यः विप्रद्योगो हि तं ध्रुवम् ॥ (७.५२.१२)

सीतेचे अपहरण करणे युक्त नाही असे रावणाला सांगताना मारीच म्हणतो : “परस्तीवर हात टाकणे यापेक्षा मोठे पाप नाही.”

परदाराभिमर्शात्तु नान्यत्पापतरं भहत् । (३.३८.३०)

श्रीगोंदवलेकर महाराज

(व्यक्तिदर्शन)

लेखक — पु. मु. अंत्रे.

(‘व्यक्तिदर्शनां’ तील कांहीं विशेष भाग रामनवमीच्या निमित्तानें मुद्दाम आधीं या अंकांत देण्यांत येत आहे. महाराजांची रामभक्ति कशी सायुज्यतेच्या पराकोटीला जाऊन पोचली होती हें यावरून स्पष्ट होईल. भक्तींत देव आणि भक्त कसे एकरूप होऊन जातात हेंही या प्रसंगांवरून दिसून येईल. — संपादक.)

श्रीरामसंदिराची स्थापना :

पंढरपूरचा रस्ता गोंदवल्यावरून आहे. यात्रा किंवा वारीला जाणारी मंडळी गोंदवल्यास भिक्षा व पाणी यांची चांगली सोयअसल्यामुळे येथें एक टप्पा करून पुढे निघत. मारुतीचे मंदिर ही एकच जागा त्यांना उत्तरण्यास होती. आतां श्रीमहाराज स्थायिक झाल्यापासून बायका मुलांना घेऊन पुष्कळ प्रापंचिक, साधु, वारकरी वगैरे येऊ लागले. यांत श्रीमहाराजांचे दर्शन व पांडुरंगाची यात्रा असा दुहेरी लाभ होत असे. सर्वांचा परामर्श श्रीमहाराज घेत. पण अडचण पडू लागली निवान्याची शिवाय कांहीं कुटुंबे संतसेवेसाठी रहाण्यासच येऊ लागलीं. त्यांना उपासनेकरितां

देवाचे सगुणरूप हवेच. म्हणून श्रीमहाराजांनी एक प्रशस्त मंदिर बांधण्याचा संकल्प केला. अगदीं गर्भातील संस्कारापासून त्यांचा श्रीरामरायावर दिव्य अनुराग होता. महाजिक आपल्या घराच्या समोरच श्रीराममंदिर बांधण्यास त्यांनी सुरुवात केली. कामावर गांवातलेच लोक निवडले. नकाशा स्वतःच तयार केला. खर्चासि लागणारे द्रव्य मुर्तींच नव्हते आणि याचना तर करायची नाहीं हा बाण ! परंतु दर्शनाला प्यारे श्रीमहाराजांना जें अर्पण करीत त्यावर जेमतेस खर्च निभावे. एका आठवड्यास मात्र पंचाईत झाली. तेव्हां महाराजांनी असा उपाय सुचविला कीं “आज मुलांमात्र साणसांसकट कामगारांनी इथेच भाकरी खावी व काम बंद ठेऊन नामस्मरण करीत वसावे. पाहूं राम काय करतो तें !” तिसन्या प्रहरीं म्हसवडचे वापूसाहेब माने दर्शनाला आले. त्यांनी उसाची लागवड करतानाच संकल्प केला होता कीं फायद्यांतून ५ टक्के श्रीमहाराजांना अर्पण करावयाचे. त्याप्रमाणे त्यांत एक वाढता करून त्यांनी १०१ रुप्ये त्यांच्या चरणावर वाहिले व प्रसाद घेऊन गेले. नंतर श्रीमहाराजांनी प्यार करून उरलेले रुप्ये मालासाठीं मुकादमाच्या स्वाधीन केले. “रामरायाने लाज राखली. पण मंदिर जर त्याचेच आहे तर तें होण्याची काळजी त्यालाच ! आपण कशाला उगीच तळमळावें ?” श्रीमहाराज म्हणाले. ‘मी केले’ या शब्दांनी देखील महाराजांनी आपली जीभ विटाळली नाहीं. आतां मंदिराचे काम उत्तम आकार घेऊन लागले—पण मूर्तीची तजवीज काय ? श्रीमहाराज म्हणत “मंदिराचा कळस घडला कीं राम आपणहून येईल बघा !”

रघुनंदन आले आले !

इकडे तडवळास तेथील श्रीमंत पण भाविक कुळकण्यांनिं असें योजिले कीं स्वतः राहण्यासाठीं एक मोठा वाडा व श्रीरामाचे मंदिर बांधावें. त्यांनी प्रथम वाडा बांधला व कुशल शिल्पकारानें घडविलेल्या श्रीराम-लक्ष्मण-सीतेच्या संगमरवरी मूर्ति आणून घरांत ठेवल्या. मग त्यांनी मंदिराचे काम हातीं घेतलें. दुर्दैवानें त्यांच्या वाड्याला आग लागून वाडा भस्म झाला. सुदैवानें मूर्ति अभंग राहिल्या, पण त्यांना जळके डाग ठेले. थोड्या दिवसांनीं त्या कुळकण्याला लागोपाठ तीन पहाटे स्वप्ने पडली. किंतु ती रामाची मूर्ति सांगे, “मला तूं गोंदवल्यास ब्रह्मचैतन्यांच्याकडे ने. येथें किती दिवस असें ठेवणार आहेस ?” तेव्हां त्याला माहीत झालें कीं, श्रीमहाराजही राममंदिर बांधीत आहेत. म्हणून तो त्या मूर्ति बैलगाडींतून जपून गोंदवल्यास आणून झाला. त्या रविवारच्या दिवशीं श्रीमहाराज सकाळींच बोलूं लागले, “मला असें आटें कीं आज कोणीतरी मोठें माणूस आपल्या घरीं येणार आहे, म्हणून आज आपण इपवास, भजन व नामस्मरण करूं या.” स्नाने झाल्यावर त्यांनी कामगारांसकट झागळ्यांना पोटभर फराळ स्वत वाढला व आपण फक्त नैवेद्याचें दूध घेऊन दुपारीं एक वाजतां भजनाला प्रारंभ केला. दोन तास तल्लीन भजन झाल्यावर दोघांजणांना सा. ली. ३

श्रीमहाराजांनी रस्त्यावर बसण्यास सांगून 'कोणी आले तर त्यांना घेऊन या' असे म्हटले. चारच्या सुमारास दोन बैलगाड्या येतांना दिसल्या आणि असे कळले की तडवळचे कुळकर्णी स्वतः श्रीमहाराजांना मूर्ति देण्यासाठी आले आहेत. तेव्हां 'जय जय श्रीराम' असा भजनाचा गदारोळ करीत श्रीमहाराज मंडळीसह श्रीरामरायाला सामोरे गेले व पंचारती ओवाळून त्यांनी मूर्ति घरी आणल्या. दुसऱ्या दिवशी उपोषणावै पारणे करून कुळकर्ण्याचा उत्तम सत्कार केला व वेशीपर्यंत येऊन निरोप दिल. पुढे एका उत्तम कारागिराकडून मूर्तीना उजळा दिला.

सन १८९१ त मंदिरावर कळस चढला. बापूसाहेब माने यांनी सिहासन बांधविले. श्रीमहाराजांनी स्वहस्ताने प्राणप्रतिष्ठेच्या कुंकुमपत्रिका गांवोगांवी रवाना केल्या, अगोदर त्यांनी देवापुढे प्रस्थानाचा नारळ ठेऊन अखंड रामनाम, भजन, कीर्तन, पुराण व मुक्तद्वार भोजनाचा सप्ताह केला. आठ दिवस गोंदवल्यांत एकही चूल पेटली नाही. समारंभास काशी ते रामेश्वरापर्यंतचे चतुर्वेदिक, पंडित, हरिदास, गवयी, शिष्य व अंतरंगांतील मंडळी हजारोंनी आली. गोंदवल्यास हरिहराचा दंग चालला ! अनेकांनी आपल्या घरची पवित्र तीर्थाची घागर लाख लावून आणली होती. प्रत्येकाला श्रीमहाराज जास्तीत जास्त वेळ आपल्या जवळ हवे होते आणि तेही प्रत्येकाशीं अंतीव प्रेमळपणे बोलून भगवंताच्या प्राप्तीकडे त्याचे लक्ष लावीत हालचाल करीत होते.

प्रतिष्ठापना

श्रीमहाराज पिंडानेंच सुखरूप आणि स्थापनेच्या दिवशीं केशरी त्रिपुङ्गु तुळशीची नवीन माळ, कोन्या खडावा, जरीची काषाय कफनी अशा थाटांत होते. सिहासनारूढ श्रीरामाला डोळे भरून पाहण्यासाठीं ते आपल्या मातेला बोलावण्यास गेले. त्यावेळीं त्यांच्या तेजाची आभा अष्टदिशांत पसरली व आनंद ओसऱ्यावाहूं लागला. त्यांच्या आनंदमय मनोहर मूर्तीकडे मातेचे नेत्र लागतांच वात्सल्य डोळ्यांतून सरसरून भूमीवर पडले. त्या चटकन् उठल्या. त्यांनी मुलावरून फुलांची दृष्ट काढली व त्याचा हात धरून श्रीरामाच्या मूर्ति डोळे भरून पाहून आल्या. सूर्योदयावरोबर मंजुळ वाद्यांनी वातावरण धुंद झाले असतांनाच वेदमूर्तीनीं दंपतीस संकल सांगितला व क्रमाने प्राणप्रतिष्ठाविधि यथासांग पार पडला. राज्याभिषेकाचा पोषाक श्रीरामरायाला घातला होता. रेशमी वस्त्र, जरीचे उपरणे, एक होन दक्षिणा व श्रीफळ असे आमंत्रितांना, खणानारळाच्या ओटचा सुवासिनींना आणि धोतर, फेक व पांच रूपे प्रत्येक कामगाराला अशी संभावना केली. त्या दिवशीं दहा हजार मंडळ पक्वान्नाच्या भोजनाने तृप्त झाली. रात्री ९ वाजतां श्रीमहाराज रामरायासमाने कीर्तनाला उभे राहिले. "छवसिहासनीं अयोध्येचा राजा । नांदतसे माझा मायबाप या अभंगाने सुरवात झाली. रामनामाने वातावरण सबंध दिवसभर भरलेलेच होते आणि रात्रीं या प्रेमळ अभंगाने श्रीमहाराजांची अमृतवाणी स्वरूप आगली. तीन तारी

प्रत्येकजण श्रीराममूर्तीत तन्मय झाला होता. महाराजांनी श्रीरामरायाच्या मुखाकडे प्रेमांत न्हाऊन पाहिले व डबडबलेल्या नेत्रांनी, “श्रीरामचंद्रा करुणासमुद्रा । ध्यातों तुम्ही राजस योगमुद्रा ॥” हे दोनच आत्मनिवेदनाचे चरण म्हटले तोंच त्यांच्या ओळच्यांत श्रीरामरायाच्या गळच्यांतील टवटवीत गुलाबाचा हार पडला! श्रीमहाराजांनी नमाच साष्टांग नमस्कार घातला व त्या फुलांचा प्रसाद श्रोत्यांना दिला.

श्रीरामरायाचा अश्रुपातः

सन १८९७ चा रामनवमीचा उत्सव संपला. नुकताच दुष्काळही हटला होता. यामुळे पुण्यकळ मंडळी गोंदवल्यास राहिली होती. एका सकाळीं श्रीमहाराज भजनाला उभे राहिले. मंदिर गच्च भरले म्हणून ते भजनांत निरूपणही करूं लागले व त्यांत शेवटी हा अभंग घोळून म्हणून लागले—

त्रेपन्न वर्षे भूमिभार । आतां पाहूं आपले घर ॥
देहमर्यादा सरली । मार्गे भक्ति करा भली ॥
तुम्हां सांगितल्या खुणा । विसरूं देऊं नका मना ॥
दीन दास आनंदला । राम बोलावितो मला ॥

श्रोते भजनांत स्वतःला विसरले, पण हा अभंग कानांवर पडतांक्षणीं ते एकदम दक्कले व अत्यंत घाबरले. श्रीमहाराजांनी “जानकी-जीवनस्मरण जय जय राम” असा घोष करून भजन समाप्त केले व म्हटले, “मी नैमिषारण्यांत जातों. कोणीहि रामाला विसरूं नये व नामस्मरण करीत आनंदांत काल घालवावा.” श्रोत्यांचीं मने मुख झालीं. मोठा धोऱ्डा पडून छाती दडपलीसे वाटले व परिणामीं सर्वं जण आक्रोश करूं लागले! कांहींनीं श्रीमहाराजांचे पाय घटूं घरले! पण त्यांचा निश्चय रेसभरही ढळा नाहीं म्हणून सर्वांनीं त्यांच्या चरणांवर मस्तक ठेवले आणि आशीर्वाद घेतले. श्रीमहाराज रामरायाच्या पायां पडण्यास आले. रामाकडे नितांत प्रेमानें टक लावून पहात म्हणाले, “रामा, आजवर तुझ्या छायेत मी बाबरलों. तुझ्या संगतींत अपार श्रानंदांत दिवस गेले. आतां मला निरोप दे.” अनु तसेच ते मंदिराबाहेर टांग्यांत गमण्यास आले. पुन्हां सर्वांनीं त्यांना नमस्कार केला. कोणाच्या तोऱ्डातून शब्दच निघेनासा झाला. गोंदवल्याचा प्राण निघून जात होता!! टांगा चालू झाला. सर्व लोक भरल्या डोळच्यांनीं त्यांच्या मूर्तीकडे स्तब्ध पहात होते. इतक्यांत एक जण हात वर करून टांग्याच्या मागून धांवत येताना श्रीमहाराजांनीं पाहिला म्हणून टांगा धांविला. तो धाबन्या धाबन्या धापा टाकीत म्हणाला, “महाराज, देवाच्या नेत्रांतून वशु पडत आहेत.” श्रीमहाराज उद्गारले, “खरंच?” लगेच टांगा वळवला. श्रीमहाराज हात-पाय धुवून सोकळे नेसले व रामाजवळ आले. मूर्तीच्या डोळच्यातून पाण्याची धार लागलेली त्यांना दिसली. चटकन् त्यांनीं मऊ रुमालानें टिपले तरी पाण्याची धार थांबेचना! मग मात्र श्रीमहाराजांच्या डोळच्यांना चटकन् पाणी आले

व ते रामरायाला म्हणाले, “रामा मी चाललो म्हणून तू रडतोस होय ? अरे, मी जाऊं नये अशी तुझी इच्छा असेल तर मला तरी जाऊन काय करायचे आहे ? हा वघमी राहिलो. आतां रडणे आवर बघूं !” त्याक्षणींच मूर्तीच्या डोळ्यांचे पाणी थांबले. आनंदी आनंद झाला !! श्रीमहाराज मंडळींना म्हणाले, “चला, चला ! रामाल नैवेद्य करा आणि झालेला प्रकार या कानाचा त्या कानावर जाऊं देऊं नका.” दुसऱ्या दिवशीं महाराजांनी तिन्ही मूर्तीना दुधाचा अभिषक केला व अन्नदान केले. तिसऱ्या दिवशीं एकादशीला श्रीमहाराज भजनांत इतके रंगून गेले कीं ते नाचत नाचत रामरायाच्या समीप आले आणि आश्चर्य असें कीं रामरायाच्या मंदिलांत खोवलेला कलगी भव्य तुरा उडून श्रीमहाराजांच्या अंगावर पडला. मंडळींना त्यांची धन्यधन्य वाटली. आरती झाल्यावर श्रीमहाराज म्हणाले, “चैतन्य सर्वत्र भरलेले आहे तें कोठेंही प्रकट होऊं शकते. ज्याची भावना मूर्तीत चित्रचैतन्यरूप असते त्याला दगडांतूनही देव प्रकट होतो. मात्र एकमेव भावना पाहिजे !”

सगळा भार रामावरच

काशीत एक दिवस श्रीमहाराजांनी शंभर शास्त्री-पंडितांना प्रसादाचे आमंत्रण केले. संभावनेप्रीत्यर्थ एक वस्त्र देण्याचा संकल्पही केला. एकंदर एकशें पंचाण्यक रूपयांचा आकडा झाला, आणि कफनीच्या सिंशांत पहातात तों एकही पैसा नव्हता. आतां काय करायचे ? म्हणून त्यांनी मंडळीजवळ उसने पैसे मागितले ते एकूण ऐंशीं रूपये झाले. लगेच आठवल्यासारखें करून त्यांनीं हरिपंतांना गादीखालीं पहाण्यासाठी सांगितले. त्यांना तिथें दोनशें रूपये मिळाले व ते त्यांनीं श्रीमहाराजांच्या हातावर ठेवले. तेव्हां ते उद्गारले, “रामाची माझ्यावर कृपा आहे. नाहीतर आज केवळी फजीतीची वेळ आली होती ! आपण तरी कशाला घाबरायचे ? ज्याच्या नांवानें संकल्प केला त्याच्याच इच्छेनें तो पार पडेल किंवा नाहीं ! आपण कोण आहोत ?” सगळ्यांचे पैसे तसेच परत दिले व यथासांग कार्य झाले. प्रेमानें अन्नदान व निष्ठेनें नाम यापेक्षां कशांतही त्यांना महत्व वाटत नसे.

रामाचा अश्रुपातः

सन १९०९ सालीं गोंदवल्याच्या पंचक्रोशींत प्लेगाची साथ जोरांत होती. खुद गोंदवल्यांत अजून लागण नव्हती. पण एका संध्याकाळीं श्रीमहाराजांनाच सपाठून ताप भरला व गळ्याच्या दोन्ही बाजूला गांठी येऊन गळा सुजला. श्रीमहाराज पट्टगुंडाळून व दुलंई पांधरून खोलींत पलंगावर पडले होते.

मंदिरांत नामसप्ताह चालू असून ‘रघुपति राघव राजाराम पतीतपावन सीताराम चा घोष एकटाळींत चालला होता. मध्येच गणपतराव दामल्यांनी रामाकड पाहिले तों त्यांना एकदम धस्स झाले कारण मूर्तीच्या डोळ्यांतून टप्टप् अश्रु गळत होते.

त्यांनी श्रीमहाराजांना सांगितले. ‘जानकीजीवनस्मरण जय जय राम’ म्हणत ने उठले, सोवळ्याची लंगोटी नेसले व चौरंगावर चढून रेशमी रुमालानें रामाचे अश्रु पुशीत प्रेमानें म्हणाले, “रामराया, मला ताप आला म्हणून कां तुला वाईट वाटत आहे? मला बरें वाटेल रे !” तरी सुमारें अर्धा तास अश्रु गळत होते. ते थांबल्यावर, रामाचा भिजलेला पोशाख महाराजांनी बदलला व मंडळींना म्हटले, “हें कोणाला बाहेर सांगू नका. उद्यां रामाला दुधाचा अभिषेक करा.” पण ही बातमी ‘केसरी’ पर्यंत पुण्याला गेली व त्या आठवड्यांत याबद्दल स्फुटही छापून आले. “रामाची मृत्यु आम्हीही पुष्कळदां पाहिली आहे. तीच आज येथें आहे. पण मूर्तीच्या डोळ्यांतून घोषणारे अश्रु आम्ही कधीं पाहिले नाहीत. देव आणि भक्त एक झाल्याशिवया पणणाऱ्या मूर्तीस आलेला कळवळा इतरांच्या प्रचीतीस येणार नाही” असा स्फुटाचा सारांश होता. पुढे श्रीमहाराज खडखडीत बरे होऊन रिवाजाप्रमाणे थाटांत पारणे जाले.

पारण्याच्या रात्रीं श्रीमहाराजांचे कीर्तन झाले. ते इतके रंगले होते कीं नाचत नाचत मारुतिरायापासून रामरायापर्यंत पदन्यास करीत होते. शेवटीं ते मूर्तीजिवळ येतांच रामरायाच्या हातांतला बाण श्रीमहाराजांच्या पायजवळ येऊन पडला. तो त्यांनी उचलून मस्तकार टेकवला व म्हटले, “चार दिवस स्वारीच्या हातांत बाण कें नका.”

हुबळीला रामस्थापना :

हुबळीला श्रीमहाराजांचे पुष्कळ शिष्य होते. दत्तोपंत तबीब सावकार यांनीं इतरांच्या सहकारानें एक राममंदिर बांधले व मूर्तीची प्रतिष्ठापना करण्यास श्रीमहाराजांना विनंती केली. पुष्कळ मंडळी घेऊन ते हुबळीला गेले. प्रतिष्ठापनेच्या आदल्या रात्रीं श्रीमहाराजांना ताप आला होता. तथापि सकाळपासून कार्यक्रम यथास्थित नाले होते. मंडळी मंदिराकडे समारंभाने निघाली. पण श्रीमहाराज मध्येंच कोणाला न कळत आडव्या बोलांत गेले व जानकीबाईच्या घराशीं थांबले. ह्या बाई आजसाहेब केतकरांकडे गदगला स्वयंपाक करीत असत. त्यांना ना नातलग ना लोभ, न श्रीमहाराजांवर निष्ठा अपार ! श्रीमहाराजांसारखा ऐश्वर्यमान् राजयोगी नोंदीत दत्त म्हणून आल्यावर या मूर्तिमंत दारिद्र्यांतील ७५ वर्षांच्या समाधानी द्वेष नमस्काराचें का आसन देण्याचेही भान राहिले नाहीं. एका फाटक्या सतरंजीवर असत श्रीमहाराज म्हणाले, “जानकीबाई, मला काळपासून ताप येतो आहे व चव नाहीं. आतां भूक वाटते आहे म्हणून तुम्ही बुट्टकुलेंभर मऊभात व सार मला वाढा.” जानकीबाई भानावर येऊन त्यांनीं आपले अंथरूण पसरले व श्रीमहाराजांना निजवले आणि सार-भात करून स्वतः त्यांना भरवला. ते आंचवले तेव्हां कुठे तिला नमस्कार करण्याचे सुचले. चरणकमलांवर मस्तक ठेवतांच दोघांच्याहीं डोळ्यांतून टिपें गळूं

लागली. श्रीमहाराज म्हणाले, “माय, तुमची जबाबदारी माझ्याकडे आहे. तुम्ही होईल तेवढे नाम घ्या. राम आपले प्रेम खास देईल. शांत आनंदांत रहा.”

रामाची स्थापना यथाविधि समारंभाने पार पडली. कधीं ज्ञाले नव्हते असे अन्नदान हुबळीत ज्ञाले. नंतर सिद्धारूढ स्वामी यांच्या पाचारणावरून श्रीमहाराज मंडळींना घेऊन मठांत गेले. स्वामी सामोरे होऊन त्यांनीं श्रीमहाराजांना आळिगत दिले. आपल्या शिष्यांना चार शऱ्ड सांगावेत अशी त्यांनीं विनंती केली असतां महाराज म्हणाले, “आपल्यासारख्या दिव्यं विभूतीपुढे व आपल्या थोर अधिकारी शिष्यांनी मी तो काय सांगणार ? आपल्या दर्शनानें मला जो निर्भर आनंद ज्ञाला आहे त्या तन्हेनेच आपल्या शिष्यांनीं असावें असें मला वाटते.” तरी स्वामींची अवज्ञा होई नये म्हणून ते म्हणाले : “तुम्हां सर्वांचे भाग्य खरोखरच अपूर्व म्हणूनच तुम्हांला स्वामींचा सहवास लाभला आहे. त्यांच्या शद्वाशद्वावर एकमेव निष्ठा ठेऊन प्रपञ्चात रहाल तर आणखी कोणतीहि साधना करण्याची जरूरी नाहीं. भगवंताचे अखंड नास स्मरण करावें हीच स्वामींची आज्ञा आहे. या आज्ञेचे अणुमात्र उल्लंघन तुम्ही केंद्र नाहीं तर स्वामी तुम्हांला हाताला धरून भगवंतापर्यंत पोंचवतील याची मी खाली देतों.” श्रीमहाराजांचे बोलणे ऐकून स्वामी उद्गारले, “साधु, साधु ! वा, का फारच छान !” आणि त्यांच्या डोळ्यांतून अश्रुधारा निवृंत लागल्या. आपला मठ व आपली बांधून ठेवलेली समाधी स्वामींनीं श्रीमहाराजांना दाखविल्यावर त्यांनी एकमेकांस आळिगत दिले व नंतर महाराज घरीं परतले.

कन्हाडला रामस्थापना :

रामभक्त वासुनाना देव व चिकटे यांच्या विनंतीवरून महाराज सन १९११ मध्ये कन्हाडला रामस्थापनेस गेले. स्थापना थाटांत यथासांग ज्ञाली. गरिबांना अन्नदानात चांगले ज्ञाले. संकेश्वरमठाधीश श्रीमच्छंकाराचार्य यांचे वास्तव्य तेथें होते. श्रीमहाराजांनीं श्रीनां विनंती केली की, “उद्ईक रामाच्या प्रसादास परिवारासह श्रीमंदिरांत भिक्षा करावी.” श्री म्हणाले, “अहो, मठाचा परिवार फार मोठा आहे घोडे देखील आहेत ! तेव्हां मी एकटाच येईत.” श्रीमहाराज म्हणाले, “स्वामींचे मुळीच संकोच करूं नये. सर्व परिवार आणावा. रामाच्या कृपेने सर्व ठीक होईल.” दुसरे दिवशीं स्वामी शिष्यपरिवारासह आले. थोड्या वेळानें भोजनास सुरक्षा ज्ञाली. श्रीमहाराज स्वामींच्या समोर होते. त्यांनीं विचारलें, “श्रीसंस्थानांत का कमी आहे ?” स्वामी म्हणाले, “सर्व अनुकूल आहे. फक्त हत्ती तेवढा नाहीं. तेथल्या तेथें श्रीमहाराजांनीं हत्ती अर्पण करण्याचा संकल्प केला ! स्वामी सद्गुरी होऊन म्हणाले, “दान देणारे पुष्कळ आहेत, पण गजदान देणारे तुम्ही एकमेव आहां धन्य आहे तुमची !” श्रीमहाराज म्हणाले, “स्वामींनीं तज्जाना ऐरावत कुलांतीच हत्ती शोधण्यास सांगावें व मला आज्ञापत्रानें त्याचें मोल कळवावें. रक्कम माझे

माणसाबरोबर पाठवीन." भोजनोत्तर उपचार केल्यावर श्रीमहाराज म्हणाले, "हत्तीचा शोध तर व्हावाच. पण आतां एक कालवड मी मठाला अपितों तिचा स्वीकार व्हावा." स्वामींनी प्रेमानें स्वीकार केला. एक वर्षानिं स्वामींनी कळविलें कीं, 'हत्ती मिळत नाहीं.' तेव्हां श्रीमहाराजांनी मठाला हत्तीच्या मोलाचें सुवर्ण दान केले.

वलव्हणकर व श्रीमहाराज यांचा वाद—संवाद : रूप श्रेष्ठ कीं नाम श्रेष्ठ

तुकारामबुवा वलव्हणकर नांवाचे मठपति पंठरपूरला येत असत. ते नामापेक्षां भगवंताचे स्वरूपच मनुष्याला श्रेयस्कर आहे हें तर्क व शास्त्रांचे आधार देऊन सांगत. एकदां त्यांनी श्रीमहाराजांना निरोप पाठविला कीं, "रूपापेक्षां नाम कसें श्रेष्ठ आहे तें सिद्ध करा." श्रीमहाराजांनी कळविलें कीं, "आपणच राममंदिरांत यावें." वलव्हणकरांनी मान्य केले. दुसऱ्या दिवशीं बुवा, त्यांचे शिष्य व पंढरपुरांतील नामांकित शास्त्री—पंडित मिळून सर्व जण मंदिरांत आले. वलव्हणकर म्हणाले, "भक्तिमार्गाचिं साधन जें नामस्मरण तें शद्भय व नीरस असल्यामुळे त्यानें जीवाला संतुष्टता मिळत नाहीं. पण भगवंताचें रूप पाहतांच, बाळ आपल्या मातेला पाहतांच जसा तिच्या गळ्याला मिठी मारून मातृप्रेमाचा आनंद लुटतो, अगदीं तसाच अनुभव भगवंताचें स्वरूप पाहिलें म्हणजे भक्ताला येतो व त्याची देहबुद्धि पार नाहींशी होते. म्हणून भगवंताचें रूप त्याच्या नामापेक्षां श्रेष्ठ आहे."

श्रीमहाराज म्हणाले, "अक्षर नाशवंत नाहीं म्हणूनच त्याला अक्षर म्हणतात. भगवंताचें नाम हें परमात्मशक्तीचें अक्षररूप प्रतीक जें ३० तेंच आहे. मी म्हणतों तें सत्य कीं असत्य याचा अनुभव आपण प्रत्यक्ष नाम घ्यायला सुरवात करून पडताळून पहा आणि नामांत प्रेम निर्माण होतें कीं केवळ तो शद्वाचा पुनरुच्चार आहे हें अनुभवा."

हें एकून वलव्हणकरांचें पूर्ण समाधान झाले. 'नाम रूपापेक्षां श्रेष्ठ आहे हें मी पक्कें जाणले' असें म्हणून त्यांनीं श्रीमहाराजांना नमस्कार घातला. महाराज बोलत असतां त्यांच्या मुखाचें तेज जणुं ओसंडत होतें व बुवांचे डोळे तर सारखे टिपकत होते. सभा स्तब्ध होती. 'अशा अवस्थेत बुवांनीं त्यांना पुनः साष्टांग नमस्कार घातला. तेव्हां त्यांना उचलून श्रीमहाराजांनीं त्यांच्या गळ्यांत तुळशीची माळ घातली व सर्व मंडळी प्रसाद घेऊन घरीं गेली.

श्रीमहाराजांनीं शास्त्र, पांडित्य व अध्यात्माच्या निष्ठावंत साधकास—मठपतीसही. —नामाची साधना व तिचें महत्व पटवून नामसाधना अंगिकारण्यास लावलें हा त्यांच्या आयुष्यांतील शेवटचा पण महान् विजय होता.

अनंतता

(गुरुदेव विनोद यांच्या अनंतते वरील अभंगांचे विवेचन)

निवेदक—श्री. चिपूळूणकर गुरुजी

विशेषणांचे हे, वागवूनी ओळे
गीत दमले माझे, अनंतते
घालिता एकेक, तुझ्या अंगावरी
गळे ते सत्वरी, पुन्हा खाली
पुन्हा ते उचलोनी, वरी नेला कर
तूच निःशरीर, भासलीस

हे अनंतते, तू अद्भुत आहेस. तू भव्य आहेस, तू दिव्य आहेस. तुझा आकार उदात्त आहे. ही सारी विशेषणे तुझ्याकरिता शोधून माझे गीतही दमले. यांतील एकेक अलंकार तुझ्या अंगावर चढवायला गेलो तर जणु काही अधांतरी ठेवल्याप्रमाणे एक एक विशेषणालंकार गळून पडला. सर्व अलंकार पुन्हा गोळा केले आणि तुला सजविष्याकरिता हात वर केला तर तूच मला निःशरीर भासलीस. गुरुदेवाना ज्ञात असलेली व त्यांच्या जिज्ञासेत असलेली अनंतता ही फार वेगळी आहे. या जडजगाहून चिरतत्वात घेऊन जाणारी—मनष्याला जन्ममरणाच्या फेच्यातून सोडविणारी व केवळ परमेश्वरावर निखळ व निव्याजि श्रद्धा ठेऊन त्याच्या सतत अनुसंधानाने व नामस्मरणाने प्राप्त होणारी—अशी अनंतता आहे. त्यांच्या अर्थी अनंतता म्हणजे निव्यळ आकाशाची पोकळी नव्हे. चंद्र, सूर्य, तारे वगैरे चमकताना दिसतात—ती ही अनंतता नव्हे. तर त्याहून वेगळी, जेथे मनोहर, चिरंतन परमेश्वर—सान्निध्याखेरीज काहीही नाही अशी अनंतता आहे. म्हणून त्या अनंततेला भव्य, दिव्य वगैरे उपकरणे, विशेषणे, अलंकार वगैरे काहीही नको आहेत. म्हणूनच त्याना ती अनंतता निःशरीर अशी भासली. तिचे अस्तित्व भावनेने जाणावयाचे आहे. स्पर्शने अनुभवायचे नाही. भावना ही स्पर्शने अनुभविष्याची चीजच नव्हे.

ज्योतिषशास्त्र

लेखांक १० वा

क्षीरस्फटिक (Opal)

हे रत्न नेपच्यून ह्या गूढ ग्रहाचे असून ज्वालेप्रमाणे चमकदार दिसते. कारण यारत्नाचे पृथक्करण केले असता ९०% सिलिका व १०% पाणी अशा प्रमाणांत घटक मिळतात. हार्डनेस ६ असून स्पेसिफिक ग्रॅविटी २.२१ असते.

नेपच्यून हा ग्रह सृष्टींतील गूढता, वाचासिद्धी, भविष्यवाणी, अंतर्मनातील खळवळ, नादलुब्धता, पारमार्थिक गोष्टी, चमत्कार इत्यादि गोष्टींवर अंमल गाजवतो. अर्थातच क्षीरस्फटिक हे रत्न ज्योतिषी, गूढ शास्त्राचा अभ्यास करणारे, प्लॅचेट किंवा परलोक विद्या अशा विषयांचा अभ्यास करणाऱ्या व्यक्तींचे भाग्य-रत्न ठरते. परगृह प्रवाशांना हे रत्न अत्यंत उत्तम अनुभव देते. या रत्नाच्या वापराने अंतर्मन प्रगल्भ वनून प्रकट मनावर अंमल गाजवू लागते म्हणूनच अंतस्फूर्तीनि भविष्यकथन करणाऱ्या व्यक्तींना किंवा भुतेखेते काढणाऱ्या व्यक्तींना हे रत्न नेहमी वापरावे लागते. वातावरणांतील अत्यंत गूढ संवेदना या सूक्ष्मपणे, हळुवारपणे जाणवू लागतात म्हणून हे रत्न इवे ज्ञानेद्विय जागृत करणारे रत्न म्हणून वापर करण्यास हरकत नाही.

ज्या व्यक्तींना व्यवसायात अंतस्फूर्तीची (Intuition) मदत होते अशा व्यक्तींना-उदाहरणार्थ ज्योतिषी, डॉक्टर्स, भूमिविषयक सल्लागार यांना—हे रत्न फारच यशोदायी ठरते. एखादा ज्योतिषी जेव्हा एखादी भूमिपरीक्षा करण्यासाठी जातो तेव्हा ती भूमि तळतळाटाची आहे, तिच्यावर काही अतिमानवी शक्ति वावरताहेत, ती लाभेल की नाही ह्या प्रश्नांची तर्कपिलिकडील, बुद्धीपिलिकडील उत्तरे संवेदन-क्षमतेने सूक्ष्मपणे अगर तरलपणे देता येण्यासाठी ओपलचा उपयोग होतो. वातावरणांतील लहरी जाणवणे हे ओपलमुळे शक्य होते. ज्या व्यक्तींना ही सहावी ज्ञानेद्वियाची शक्ति उपजतच असते त्यांना अधिक प्रभावीपणे मागे घडलेल्या व पुढे घडणाऱ्या गोष्टी उमजूं लागतात व त्यालाच वातावरणांतील गूढ लहरी सूक्ष्म तरलपणे अनुभवणे असे आपण म्हणतो.

अनेक डॉक्टर्सनाही रुग्णांइताला तपासण्यापूर्वीच अमुक एक रोग असावा अशी संवेदना चमकून जाते व वारंवार तोच रोग असल्याचा पडताळा येतो. याचाच अर्थे त्या डॉक्टरने ओपल वापरल्यास बुद्धीपिलीकडील जी एक अजब अंतःस्फूर्तीची शक्ति व्यक्तीत वसत असते तिचा उत्तम तळ्हेने फायदा करून घेता येईल.

या रत्नाने मन एकाग्र होते, स्वतःचा आत्मा आतून गोष्टी सुचवू लागतो, समाधी अवस्थेत व्यक्ति जाऊ शकते व दिव्य गोष्टींचा अनुभव येतो.

हे रत्न वेडसरपणा, विसराळूपणा, अकारण वाटणारी भीति, अंतर्मनातील गोंधळ, रुग्णाइताची बेभान अवस्था, व्यसनाधीनता इत्यादि विकारांवरही उत्तम अनुभव देते. कारण अंतर्मनाच्या खोल व गूढ गुंतागुंतीतूनच वरील विकार उद्भवतात आणि ओपल तर त्यावर अमृतवल्ली ठरते.

वेडसरपणा म्हणजेच अप्रकट मनाने प्रकट मनावर गाजवलेला विजय. परंतु प्रगट मनाला जशी ज्ञानेंद्रियांकडून कामे करून घेता येतात तशी शक्ति अप्रकट मनाला नसल्याने व्यक्ति काल्पनिक जगात वावरते व वेडाची सुरवात होते. ओपलचा वापर मानसिक रुग्णाइताची स्थिति हळूहळू ताळ्यावर आणतो. मनाचा आत्यंतिक हळ्केपणा ज्या क्षेत्रांत लागतो अशी कलावंतांची क्षेत्रे की ज्यांत व्यक्ति संपूर्णपणे त्या भूमिकेशी तन्मय होऊन रंगून जावी लागते, एकरूप अभेद व्हावी लागते, अशा संवेदन-क्षम नादलुब्ध कलावंत, जादुगार, मोहिनीविद्येचा प्रयोग करणारी मंडळी, जनसमुदायाच्या भावना हेलावणारे लेखक, वक्ते इत्यादींनी हे रत्न अवश्य वापरावे. परंतु त्याची शक्ति व वापर करण्याची कालमर्यादा शास्त्रीयदृष्ट्या आधी ठरवावी.

— शरद दत्तात्रय उपाध्ये
(पत्ता : लहेर चेंबर्स, गोखले रोड नार्थ,
दादर, मुंबई २८.)

२४ मार्च १९७२

—श्रीराम विष्णु सातडेकर.

१९४५ पासून आजपर्यंत आम्ही प्रतिवर्षी रामनवमी, गुरुपौर्णिमा आणि दसरा या श्रीबाबांच्या तीनही उत्सवांस शिरडीस जात असतो. गेल्या (१९७२) च्या रामनवमीस मी माझ्या मुलांसमवेत गेलो असतां श्रीबाबांच्या कृपेने एका मोठ्या संकटांतून निभावलो. त्याची हकिकत अशी-

मंगळवार दि. २१ मार्च १९७२ रोजी माझीं ४ मुलें आणि मी शिर्डीस ता. २३ च्या रामनवमी उत्सवानिमित्त आलो. आम्ही उत्सव आटोपून रविवार ता. २६ रोजीं शिर्डीहून परत निघणार होतो. पण गुरुवार दि. २३ ला माझे मित्र श्री. सुभाष चित्रे यांच्याकडून समजले की मुंबईसाठी आपली परिचित भक्तमंडळी शुक्रवारची जादा

बस ठरवीत आहेत. त्याप्रमाणे यादी तयार केली, व संपूर्ण आकार आगाऊ देणारांसच सीट्स दिल्या जातील असें श्री. चिन्हे यांनी सांगितलें. तेव्हां ताबडतोब त्या बसनेंच निघण्याचे ठरवून मी ६ सीट्सचे पैसे भरले. गुरुवारीं सुप्रसिद्ध गायिका मधुबाला झावला यांचे सासरे दिवंगत झाल्याची तार आल्यामुळे त्यांना शिडीचे आपले पुढचे कार्यक्रम रद्द करून अकस्मात् मुंबईस जावें लागलें, व संस्थानचे श्री. आपटे सहकुटुंब त्यांच्यावरोबर गेल्यामुळे त्यांच्यासाठीं रिझर्व केलेल्या शुक्रवार दुपारी २.०० च्या गाडीच्या नेमक्या सहा सीट्स शिल्लक राहिल्या. ही म्हणजे नेहमीप्रमाणे सुटणारी एस.टी. ची सर्व्हिस गाडी. तेव्हां मुंबई ऑफिसच्या एका कर्मचाऱ्यांनी त्या तिकिटां-विषयीं लोकांना विचारतां विचारतां मलाही विचारलें. परंतु मी जादा गाडीच्या (२। ला सुटणाऱ्या) त्याच दिवसाच्या ६ सीट्स आधीच घेतल्या असल्यामुळे त्यांना साभार नकार दिला.

शुक्रवार दि. २४ रोजीं मुंबईस जाणारी नेहमीची बस ठरल्या वेळीं २.०० वाजतां सुटली. आमची जादा बस २। वाजतां सुटली. नाशिक एस.टी. स्थानकावर आमची बस सायंकाळीं ५। वाजतां गेली. त्यावेळीं दुपारीं २.०० वाजतां निघालेली बस तिथून सुटण्याच्या तयारींत होती. परंतु तिला काहीं कारणामुळे खोळळबा झाल व त्यामुळे आमची (जादा) बस नासिकहून अगोदर सुटून मार्गस्थ झाली. आमची स्पेशल बस असल्यामुळे आम्ही मुंबईला लौकर पोंचणार या आनंदांत होतों. तोंच, आमच्यानंतर १० मिनिटांनी सुटलेली ती सर्व्हिस बस नाशिकपासून ६ व्या मैलावर आमच्यापुढे जाण्याच्या प्रयत्नांत दिसली. ती बस आमच्या बरोबरीला येतांच तिकडच्या मंडळींनी आमच्या लोकांना वाकुल्या दाखविल्या. आमच्या लोकांनीही प्रतिसाद दिला. क्षणार्धात मागची बस डौलानें पुढे गेली, तोंच वळणावर कानठळच्या बसविणारा आवाज झाला. पुढच्या बसला भयंकर स्वरूपाचा अपघात झाला होता ! आमच्या ड्रायव्हरने जर प्रसंगावधान राखून आमची बस आवरली नसती तर ती पुढच्या बसवर आदललीच असती.

आम्ही खालीं उतरलों. मी उदी व पाणी घेऊन धांवलों आणि रस्त्यावर फेकल्या गेलेल्या उतारूना सहाय्य केलें. गाडीची एक वाजू मोकळी झाली होती. मध्ये झाड मिळल्यामुळे गाडी थांबली, नाहींतर १५-२० फूट खोल नाल्यांतच गाडी कोसळली असती व जास्तच अनर्थ घडला असता.

बसमधील जखमी उतारूना आम्ही उतरून घेत होतों. जास्त सीरियस् असलेले चेंबूरचे रहिवासी श्री. चव्हाण यांचे कुटुंब आणि श्री. सुर्वे नांवाचे एक गृहस्थ (यांचा पाय तर साफ मोडला होता) यांना आम्ही बाहेर आणले. या अवधींत एक तरुण साईचरणीं विलीन होण्याच्या मागविर होता. (या तरुणाचे नांव श्री. सतीश देसाई होते व त्याने रामनवमी उत्सवाच्या विविध कार्यक्रमांचीं दृश्यें आपल्या कॅमेर्याने

टिपली होती !) या अपघाताचे प्रसंगी नजीकच्या शेतांतील मंडळींनी व आमच्या बसमधील सर्वांनी सहाय्य केले व येणाऱ्या बसेसमधून जखमींना सिव्हिल हॉस्पिटल, नासिक, येथें नेण्यांत आले. मी माझ्या इतर साईभक्त मित्रांसमवेत मुलांना स्पेशल बसने पुढे जाण्यास सांगितले, व मी जखमी उतारून्ना घेऊन हॉस्पिटलमध्ये आले. त्या ठिकाणी श्री. सतीश देसाई यांचें निधन झाल्याचें समजले, व श्री. सुर्वे हे अत्यंत सीरियस् स्थिरींत असल्याचें दिसले.

अपघाताची बातमी दुसरे दिवशीं मुंबईत पसरलीं. आम्ही शिर्डीस गेल्याचे परिचित मंडळीस माहीत होते, व कदाचित् या अपघातांत आम्ही असू अशा भावनेने ८ दिवस ती मंडळी चौकशीला येत होती. त्यांस पुन्हा पुन्हा सविस्तर माहिती सांगण्यांत आम्हाला किती दुःख होत असेल याची कल्पनाच केलेली बरी.

कधीं कधीं मनांत येते कीं, अपघात झालेल्या गाडीचींच ६ तिकिटे आम्ही घेतलेलीं असतीं तर ! परंतु जादा गाडीचींच तिकिटे काढण्याची प्रेरणा बाबांनी दिल्यामुळे आम्ही अपघातांतून बांचलो. पण अजूनही त्या प्रसंगाची आठवण झाली कीं अंगावर शहारे येतात. श्री बाबांची सेवा करण्याचें सदैव भाग्य लाभून त्यांची अशीच कृपादृष्टि लाभो हीच साईचरणीं प्रार्थना. आज दि. २४ मार्च १९७३ ला कै. सतीश देसाई आणि कै. सुर्वे यांच्या पहिल्या पुण्यतिथी निमित्त आम्हां सर्व साईभक्तांतर्फे मी साश्रू नयनांनी त्यांना श्रद्धांजलि अर्पण करीत आहे.

दाम नको मज प्रेम हवे

दाम नको मज प्रेम हवे	हेच मागणे तव चरणी
मला वाटते सेवेत रहावे	अहनिश अन् चितनी १
म्हणशील कधी मज तू माझा	तोवरी मजला ही सजा
भोगण्यासी शक्ति दे अन्	रंगु दे तव गोड भजनी
दाम नको मज प्रेम हवे	हेच मागणे तव चरणी २
सत्कर्म घडो स्वाभिमान जडो	लाचारी अन् अभिमान झडो
चिखलातिल पद्मापरि मज	शुद्ध राहु दे सदा जीवनी
दाम नको मज प्रेम हवे	हेच मागणे तव चरणी ३
सत्संग मिळो नित वारी घडो	मलिन शरिर हे तव चरणी पडो
शांती मिळो ही कांती उजळो	
प्रेम हवे मज प्रेम हवे	दाम नको मज प्रेम हवे ४

रामगीतांजली

(रामायण व महाभारत या महाकाव्यांच्या कथानकांवर अनेक कवींनी पद्धरचना केली आहे. “इतिहासोत्तमादस्मात् जायंते कविबुद्धयः” असें महर्षि व्यासांचें वचनच आहे. याप्रमाणे सगळच्या देशी भाषांतून अजूनही या महाकाव्यांवर रचना होत आहेत. परंतु सहसा ज्या प्रसंगांवर रचना केलेली आढळत नाहीं असे प्रसंग निवडून त्यांवर श्री. दिवाकर अनंत घैसास यांनी नाविन्यपूर्ण पद्धरचना केली असून या रामनवमी विशेषांकापासून त्यांतील पद्दें आम्ही क्रमशः देत आहोत. गायकांनाही हीं गीतें अत्यंत आवडतील अशी खात्री आहे.

—संपादक)

पुष्प १

रामायण हें काव्य महान
पुरुषार्थाचा कीं सोपान ! || ध्रु० ||

वाल्मीकीला स्फुरलें हृदयीं
अवीट अजुनी ती नवलाई
अंतःकरणीं भरूनी राही

अमर—कथेचा हा अभिमान ! || १ ||

उपोद्धात हे आदर्शाचि
नीतिधर्म हे आर्यजनांचे
कोमलतेशीं कर्तव्यांचे

जुळलें अभिनव हें संधान ! || २ ||

त्यागबुद्धिची मर्यादांची
दृढ व्रतांची सहिष्णुतेची
परंपरा ही पराक्रमांची

सहकार्याचा हा सन्मान || ३ ||

गीत सजविलें संगीतानें
सादर केलें तें विनयानें
श्रवण करावें भावभवितनें

ऋजुतेनें द्यावें अवधान || ४ ||

अथांग महिमा रामप्रभूचा
प्राकृत माझी दुर्बळ वाचा
कसा आकळूं नील नभाचा

अंत—पार मी विहंग सात || ५ ||

—दिवाकर अ. घैसास

निरोप कैसा सांगू वहिनी

शब्द अडखळे माझा, वदनी !

निरोप कैसा सांगू वहिनी ? ॥ धु० ॥

आनंदानें हृदयीं फुलुनी
वस्त्रभूषणे सर्वे घेउनी
उत्सुकतेने रथात बसुनी
सुखांत धेसी इथें वनीं ॥ १ ॥

वनगमनाची इच्छा अपुली
रघुरायांनी असे पुरविली
भ्रमांत ऐशा वृत्ती खुलली
कळवळतों मी परी मनीं ॥ २ ॥

अपकीर्तीनि भिउनी गेले
दादा चित्तीं अती क्षोभले
काम मला हें दुष्कर दिधले
राजाज्ञेची शपथ घालुनी ॥ ३ ॥

दगड ठेवुनी हृदयावरती
एक शब्द, जे राम सांगती
'सोडुन द्यावें तुला वनांतीं
परित्यक्त राही तू विजनीं" ॥ ४ ॥

कुचंबणा ही असह्य होते
मला न असलें कर्म करवते
यापेक्षां खडगाचें पातें
बरें फिरविले मानेवरुनी ॥ ५ ॥

स्मरतों पूर्वीं पंचवटींत
जातों सोडुनि पर्णकुटींत
हाय केवढा ज्ञाला घात !
अशुभ कोणते आतां फिरुनी ? ॥ ६ ॥

क्षमा करी ! तुज वंदन करितों
दास सदांचा अभय मागतो
गंगातीरीं निरोप घेतों
प्रदक्षिणा तुज जातों करुनी ॥ ७ ॥

विश्वशांतीची जननी बाबांची दिव्य वाणी

वाटचाल पुढती

नको करूं तूं खंत कशाचिहि सी तव सांगाती ।
श्रद्धा ठेवुनि, सबुरि धरोनि वाट चाल पुढती ॥ १ ॥

पैसा डोले पैसा बोले त्यासी नाही ताल ।
होई जग मग नैतिक कंगाल मानव बेताल ॥ १ ॥

इथुनि तिथुनि बघ सर्व ठिकाणी पैशासी मान ।
दृष्टिस पडतां वरि प्रेमाने वांकवि बिबि मान ॥ २ ॥

परमार्थाचि प्राप्तिकारणे पैसा हें पथ्य ।
कटाक्षाने त्यासि टाळितां सांपडेल सत्य ॥ ३ ॥

गुलाब मिळविणे समज मानवा कष्टचि फार अती ।
हातीं पडण्यापूर्वी बघ ते ओरखडे हाती ॥ ४ ॥

परमार्थाची हीच वाट बघ बाभुल बनिची वाट ।
जातां तुडवित तुडवित जातां रक्ताचे पाट ॥ ५ ॥

सातत्याने चालु राहुंदे तपरुपि तव सेवा ।
घडि भरतां प्रभु घेउनि येइल महा दिव्य मेवा ॥ ६ ॥

निष्काम तप तव वाढत जाइल नित्य वस्तु वरती ।
“पत” मग नविकच वाढेल त्याचे पतपेढीवरती ॥ ७ ॥

श्रद्धा ठेवुनि माझेवरती वाट चाल पुढती ।
एक दिनी मग मुक्तचि होशिल हीच फलप्राप्ती ॥ ८ ॥

कशासि बससी मांडि घालुनी, हातीं जपमाळ ।
सत्संगचि दे, देवा मजला हा जप ही माळ ॥ ९ ॥

जग हे सारे भवरुपि सागर वाढळेच उठती ।
कोंडि फोडण्या शकेल का तव जीवन नौका तो ॥ १० ॥

सत्संगाचे वल्हे करुनियां बाबा नावाडी ।
हां हां म्हणता नेइल बघ तव नौका पैल थडी ॥ ११ ॥

साई दरबार तफे

कवि – “हुमाल” बाबांचे चरणी.

शिरडीवृत्त - फेब्रुवारी १९७३

या महिन्यांत भक्तांची गर्दी थोडी कमी प्रमाणांत होती.

कांही कलाकारांनी श्रीच्या पुढे हजेरी दिली ती खालील प्रमाणे :—

कीर्तन :— (१) संस्थान गवई श्री. ग. वि. जोशी शास्त्री यांची कीर्तने नेहमी प्रमाणे झाली.

(२) ह. भ. प. जेउरकर महाराज, अहमदनगर. (३) ह. भ. प. लक्ष्मणबुवा वाघचौरे, शिर्डी. (४) ह. भ. प. सोपानकाका घालमे, अहमदनगर.

प्रवचने :— (१) ह. भ. प. डॉ. अनिलबुवा मराठे ऊर्फ सेवादास, जि.-जळगांव.

(२) ह. भ. प. बाप्पाजी रत्नपारखी, शिर्डी.

भजन, गायन :— (१) श्री. वसंत शा. पुराणिक, धुळे. (२) ह. भ. प. श्री. सद्गुरु दत्त भजन मंडळ, मुंबई. (३) सौ. सीता लक्ष्मी ऊर्फ साईमीरा, पुणे. (४) श्री. एन. पी. वडीरबाये, दुर्ग. (५) श्री. श्रीराम वि. सातडेकर, मुंबई. (६) श्री. विठ्ठल ग. कीर्तिकर, मुंबई. (७) कु. नीला बा. शेलार, ठाणे. (८) श्री. आर. एल. नरसीमन, जि.-दुर्ग. (९) श्री. सुधीर वि. देवरुखकर, जि.-ठाणे. (१०) श्रीमती आनंदा वागळे, मुंबई.

माननीयांच्या भेटी :—

- १) मा. श्री. जे. आर. मुधोळकर, माजी न्यायाधीश, सर्वोच्च न्यायालय, दिल्ली.
- २) मा. श्री. मा. वि. देव, आय एएस, कमिशनर मुंबई विभाग, मुंबई.
- ३) स्वामी बशीरबाबा, आंध्रप्रदेश.
- ४) मा. श्री. विनोद नाईक, आय, ए एस, राज्यपाल महाराष्ट्र राज्य यांचे वैयक्तिक चिटणीस.
- ५) मा. श्री. ल्यं. शि. भारदे, माजी सभापती, महाराष्ट्र विधानसभा.
- ६) मा. श्री. के. टी. राठोड साहेब, मंत्री, म्हैसूर स्टेट.
- ७) मा. श्री. पी. बी. जगदाळे, जनरल मैनेजर, पी एम टी, पुणे.
- ८) मा. श्री. पी. सुब्रह्मण्यम्, आय ए एस, जिल्हाधिकारी, अहमदनगर.

हवापाणी :— शिर्डी यथील हवापाणी उत्तम असून रोगराई कांही नाही.

देणग्या :— (जानेवारी यादींतून उरलेल्या) शिरडी ४०८८.८९, मुंबई १४३०.००.

फेब्रुआरी :— कोठी रु. ७९६०.०३. अन्नदान रु. ५१५९.३४.

कायम फंड रु. १११७.२५. रुग्णालय रु. २०१५. ११. अभिषेक रु. १०१.

शिक्षण व इमारत रु. २००. नांवगांव इ. तपशील इंग्रजीत पहावा.

श्री साईबाबा शिरडी संस्थानचीं प्रकाशने

१. श्री साई सच्चरित (मराठी)	रु. ११-००
२. श्री साई सच्चरित (इंग्रजी)	रु. ७-००
३. श्री साई सच्चरित (गुजराती)	रु. ६-५०
४. श्री साई सच्चरित (हिंदी)	रु. ६-००
५. श्री साई सच्चरित (कानडी)	रु. ६-००
६. श्री साई बाबा जीवितचरित्रम् (तेलगु)	रु. १०-००
७. श्री साईनाथ स्तवनमंजरी व मुमनांजली	रु. ०-२०
८. दासगणूकृत ४ अध्याय	रु. ०-५०
९. सगुणोपासना (मराठी किंवा गुजराती)	रु. ०-२५
१०. श्री. प्रधान कृत चरित्र (इंग्रजी)	रु. १-५०
११. श्री साई लीलामृत	रु. ३-२५
१२. सचित साईबाबा	रु. १-५०
१३. शीलधी	रु. ०-७५
१४. साईबाबा : अवतार व कार्य (अ. य. धोंड)	रु. २-५०
१५. शिरडी दर्शन (६६ फोटोंचा आल्बम)	रु. ३-००
१६. श्री साईलीला मासिक (मराठी किंवा इंग्रजी) वार्षिक वर्गणी - प्रत्येकी किरकोळ अंकास -	रु. ६-०० रु. ०-६०

आगामी प्रकाशन

मुलांचे साईबाबा

(द. दि. परचुरे)

वरील प्रकाशने मिळण्याची ठिकाणे :—

- व्यवस्थापक, श्रीसाईबाबा संस्थान, पोस्ट शिरडी, जि. अहमदनगर.
- मुंबई ऑफिस, साई निकेतन, ८०४-बी., डॉ. आंबेडकर रोड, दादर,-१४.

तीन रंगी आशीर्वाद फोटो

आकार	किमत	आकार	किमत
१४" X २०"	रु. १-५०	" X १०"	रु. ०-५०
१०" X १४"	रु. १-००	२½" X ३½"	रु. ०-२०

प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. डी. डी. नेरोय यांच्या ब्लॉक्सवरून छापलेले फोटो

प्रकार	रंग	आकार (सें. मी)	किमत
१. शिलेवर बसलेले बाबा	तीन रंगी	३५.५६ X ५०.८	१-५०
२. शिलेवर बसलेले बाबा	काळा व पांढरा	" "	१-२५
३. शिलेवर बसलेले बाबा	"	२२.८६ X ३३-०२	०-५०
४. द्वारकामाईतील बाबा	तीन रंगी	" "	०-५०
५. शिरडी दर्शन (६६ फोटोंचा आल्बम)			३-००

श्री साईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

१. शिरडी, ता. कोपरगांव, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र).
२. साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी., दादर, मुं. नं. १४.

मुद्रक : श्रीमती लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस,

४५-डीई, ऑफ टोकरसी जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५.

संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १५.

“आवो साईबाबा”

अनुक्रमणिका—मे १९७३

१. श्रीसाई वाक्सुधा
२. संपादकीय :— आध्यात्मिकताच जगाला तारील
अभिप्राय :— श्रीगुहप्रसाद; श्रीसाईगीतायन
३. श्रीसाईकीर्तनमाला पुष्प ६ वें (चालू) ह. भ. प. (प्रा.) द. दि. परचुरे
४. देवपूजोची जलरी (चालू) डॉ. माधवराव दाभाडे
५. गोंदवलेकर महाराज (व्यक्तिदर्शन) ले. ५. पु. मु. अत्रे
६. चमत्कार, दृष्टांत आणि साक्षात्कार पां. द. खाडिलकर
७. संतांचे उपकार प्रा. ग. कृ. गुर्जर
८. चैतन्य महाप्रभु (पूर्वाधीन) दिवाकर अ. घैसास
९. अनंतता.
१०. दिव्यत्वाची जिथे प्रचीति श्री. चिपळूणकर गुरुजी
११. एक अजब अनुभव कु. निर्मला संकलेचा
१२. श्रीसाईगीतगायनाचा धुंद आनंद पी. एम्. भुजबळ
१३. ज्योतिषशास्त्र लेख ११ वा. शारद् द. उपाध्ये.
१४. शिरडी केसचा निकाल
१५. कविता : साईहृषीकेशी भगवान धो. कुंभकर्ण
- रामगीतांजलि पुष्प २ दिवाकर अ. घैसास
- श्रीज्ञानेश वंदन अनंत वा. जोशी
- श्रद्धेची शक्ति लक्ष्मीतनया
- विचारांचे सोजवळ धागे चित्रकार स. कृ. काळे
१६. शिरडीवृत्त - व देणग्या. मार्च १९७३.

श्री साई वा कसु धा

जगा लावावे सत्पर्थी । हेचि साईलीलेची कृती ॥
 नाहीं कीर्ति-वित्तेषणा । भिक्षाचर्य प्राणरक्षणा ।
 करुनि ऐशिया योगारोहणा । कालक्रमणा करी जो ॥३०॥
 प्रत्यक्ष संन्यासवेष यति । सटका तोच दंड हातीं ।
 'अल्ला-मालीक' वाक्यानुवृत्ति । भक्तप्रीति अखंड ॥३१॥
 ऐशी साईची सगुणमूर्ति । मनुष्यरूपे अभिव्यक्त ।
 पूर्वपुण्याजित ही संपत्ति । अवचित हातीं लाधली ॥३२॥
 साई आत्मबोधाची खाण । साई आनंदविग्रह पूर्ण ।
 धरा कास तयाची तूर्ण । भवार्थंब संपूर्ण तराया ॥३४॥
 खरेंच जें अपार अनंत । भरलें आब्रम्हस्तंबपर्यंत ।
 ऐसें जें निरंतर अभिन्न अत्यंत । मूर्तिमंत तें बाबा ॥३५॥

— श्रीसाईसच्चरित, अध्याय १०.

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ५२ वे]

मे १९७३

[अंक २

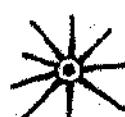
: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

: कार्यकारी संपादक :

(प्रा.) द. दि. परचुरे, एम्. ए., प्रवीण.

वार्षिक वर्गणी रु. ६-०० (ट. ख. सह)

: कार्यालय :

साईनिकेतन, प्लॉट नं. ८०४ बी, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

टे. नं. ४४३३६९

संपादकीय

आध्यात्मिकताच जगाला तारील

जेथे जेथे बाबांचे गुणगान वा भजन-पूजन चाललेले असते तिथे एकंदरीत श्रद्धेचे व सात्त्विकतेचे वातावरण असते. परंतु तांदुळांत एकादा खडा असतो त्याप्रमाणे साईभक्तांच्या मेलाव्यांत एकादा दुराचारी असण्याचा संभव असतोच. अश्रद्धांना आणि वावळूकांना तेवढेचे निमित्त पुरते नि ते ओरडत सुट्टात, “पहा, साईभक्त हे असे दुष्ट आणि लबाड असतात.” परंतु बहुसंख्य भक्तांची नीतिमत्ता किती उच्च दर्जाची असते याबद्दल टीकाकार कधींही विचार करीत नाहीत. किंवहुना त्यांच्या कुत्सित दृष्टीला ही चांगली बाजू दिसतच नाहीं. राजसूयाच्या सभेत धर्मराजाल कोणीही दुष्ट आढळला नाहीं, तर त्याच समुदायांत दुर्योधनाच्या दृष्टीला कोणीही सज्जन दिसला नाहीं. तसेच हें आहे.

आधुनिक युग हें अश्रद्धेचे युग आहे, पण त्याला नांव आहे ‘बौद्धिकतेचे युग’. जण कांहीं बुद्धीचे एवढे अमाप पीक आले आहे कीं तसें आजवर कधीं आलेच नक्हा खरी गोष्ट अशी आहे कीं अश्रद्धा ही आजची फॅशन आहे, एक वावटळ आहे, एक सांग आहे. त्यामुळे मनांत श्रद्धा असली तरी ती उघडपणे व्यक्त करण्यास प्रत्येकज्ञा कचरतो. आपण एकाच्या गोष्टीवर श्रद्धा असल्याचे दाखविलें तर आपण जुन ठरूं अशी प्रत्येकाला भीति वाटते, लाज वाटते.

माणसाचा कोठेंतरी सऱ्हाव पाहिजे, कोठेंतरी सऱ्हावना पाहिजे. आज माणसाला असा सऱ्हाव कुठेचे राहिलेला नाहीं. कायद्यावर, सरकारवर, मंत्यांवर, अधिकाऱ्यवर, शिक्षकांवर, फार काय, जन्मदात्या आईबापांवरही सऱ्हाव नाहीं. आणि अशी वृत्ति असणे याला ‘वैज्ञानिक वृत्ति’ म्हटले जाते, याला बुद्धिवाद म्हटले जाते. वास्तविक यांत फक्त पोटार्थी वृत्ति आहे. विज्ञानानें देवाधर्मविरची श्रद्धा उखडून टाकली आणि त्याजागीं आणले काय? तर स्वार्थीपणा. दुसऱ्याला लुबाढून, त्याच्या हिताच्या किंवा समाजहिताच्या देखील आड येऊन, कोणत्याही वाम (Left) मार्गानिं जाळ आपला स्वार्थ साधणे यांत कोणाला कांहीं गैर असें वाटतच नाहीं, तर हें स्वार्थ साधण्याचे काम कोणीही बिनदिकत करीत असतो. किंवहुना उजवे (Rightists) म्हणजे प्रतिगामी व डावे (अर्थात् वाममार्गी Leftists) म्हणजे पुरोगामी असे आज या शद्धांचे अर्थ झाले आहेत. पण बुद्धिवादी म्हणजे विचारवंत असें कांहीं आणि आढळत नाहीं. कोणताही कायदा किंवा नियम बरोबर कीं चूक हें प्रत्येक माणस आपल्या बुद्धीनें ठरविणार व त्या कायद्याविरुद्ध मनास येईल ती चळवळ करणार याच चळवळीचे मोठ्या प्रमाणावरचे रूप म्हणजे संप, हरताळ, घेराव, टाळेबळी मोर्चे, निषेधसभा. या सर्व गोष्टींमार्गे केवळ आपला स्वार्थ, आपल्या पुरते पाहाऱ्याचे

दृष्टि, एकदेंच असतें. त्यांत समाजहिताची वा राष्ट्रहिताची दृष्टी कधीच असत नाही 'सर्वेऽपि सुखिनः संतु' ही आध्यात्मिक दृष्टि, तर 'सुखं च मे शयनं च मे' ही (वैज्ञानिक व भौतिक या गोडस व मोहक नांवाखालीं वावरणारी) आजची समाजवादी दृष्टि.

हे वाचत्याबरोबर कुठलाही विचार न करतां वा बुद्धिन चालवितां आमच्यावर सनातनीपणाचा शिकका एकाद्या यंत्रांत घातल्याप्रमाणे मारला जाईल. परंतु थोड्याशा विवेकानें या प्रश्नाकडे पहा. ज्या दिशेने आपण पाउले टाकीत आहोत ती बहुजन हिताची आहे काय? विज्ञानानें ज्या अनेक सुखसोयी व साधने उपलब्ध करून दिलीं आहेत त्यांचा लोकहितासाठीं उपयोग होण्याचा मार्ग काय? केवळ समाजवादी समाजरचनेने हें कार्य होईल काय? समाजवाद ही केवळ घोषणाच राहील, ती केवळ वरवरची यंत्रणा होऊन राहील, व आंतून मात्र जनतेचे शोषण तसेच चालू राहील, हें आज स्पष्ट दिसत आहे. याचे कारण, विज्ञानाने माणसाची बुद्धि वाढली पण सुधारली नाहीं, तर उलट ती विघडली. सूक्ष्म भावनांची जागा जडद्रव्याने घेतली व शुद्धतेची जागा नकलीपणाने घेतली. रेडिओ, अंतरिक्षयाने, विमाने, टेलिव्हिजन यांनी जग लहान झाले आहे, पण भावना मात्र दुरावल्या आहेत. दूरचित्रवाणीवर क्यूबा व क्वेबेक येथील धरणीकंपाचे, पुराचे वा अपघाताचे दृश्य पाहून आरामखुर्चीत बसून हळहळणारा मनुष्य शेजारच्या खोलींतून येत असलेल्या करूण क्रदनाविषयीं संपूर्णपणे बेफिकीर असतो. मानलेल्या भावाबहिणींना व मिळमैत्रिणींना इद व नाताळ प्रसंगी डझनावारी ग्रीटिंग काढे पाठविणारा एखादा कॉमरेड आपल्या आईवापांचे व भावाबहिणींचे तोंडही पहात नसतो, अशीं उदाहरणे आज घरोघरीं मौजूद आहेत.

वाचकहो, या सर्व समस्यांचा विचार करा. केवळ फैशन म्हणून उडवाउडवीचीं उतरें देऊ नका. तुमच्या-आमच्या सर्वांच्या पुढे उभे ठाकलेले हे भेडसावणारे प्रश्न आहेत. माणसाची मनोवृत्ति बहिर्मुख ज्ञात्याशिवाय, 'आत्मवत् सर्वभूतेषु' अशी ज्ञात्याशिवाय आजचे माणसामाणसांतील प्रश्न सुटणार नाहीत. यालाच आपण आध्यात्मिकता म्हणतो. या शद्वाने विचकून जाऊ नका. लोकाभिमुख व परोपकारी वृत्ति, एकमेकांस सहाय्य करण्याची वृत्ति, दयामय व त्यागमय वृत्ति, या सगळ्यांचा अंतर्भव आध्यात्मिकतेत होतो. अशा प्रकारची आध्यात्मिकताच जगाला कशी तारील याचे विवेचन पुढील अंकांत करूं.

अभिप्राय

श्री गुरु प्रसाद : लेखक—श्री. चिपळूणकर गुरुजी (ज्योतिर्देवज्ञ, अयोध्या).

परमात्म्याचे वहुतेक अवतार 'परित्राणाय साधूनां' याच बरोबर 'विनाशाय च दुष्कृताम्' यासाठीं झाले. परंतु दत्तावताराचे वैशिष्ट्य असें कीं तो अवतार केवळ भक्तकृपेसाठीं झाला. मोठे गोड आणि सौम्य असें हें दैवत विशेषतः महाराष्ट्रात घरोघरी विराजत आहे. याचें श्रेय महाराष्ट्रात होऊन गेलेले दत्ताचे दोन पूर्णवितार श्रीपाद श्रीवल्लभ व श्री नृसिंहसरस्वती स्वामी यांना आहे. दत्तसंप्रदायाचा सर्वमान्य व सुप्रसिद्ध ग्रंथ 'श्रीगुरुचरित्र' म्हणजे या दोन पूर्णवितारांच्या जीवनकथाच व होत. या मुख्य ग्रंथाशिवाय श्रीदत्तात्रेयाचीं कित्येक स्तोऱ्ये, पदे, श्लोकं व आरत्या लोकांच्या पठणांत आहेत. परंतु हें सर्व साहित्य थोडक्यांत व एकत्र उपलब्ध नाहीं. प्रस्तुत पुस्तिकेत गुरुचरित्राच्या प्रत्येक अध्यायाचें ओवीबद्ध सार व दत्तध्यानादि स्तोऱ्ये देऊन लेखकानें भक्तांची मोठीच सोय केली आहे.

आवाशास्त्री कोनकर म्हणतात; 'लहान आरशांत मोठया हत्तीचें किंवा आकाशाचें ही दर्शन होतें. त्याप्रमाणें हें ओवीरूप कवित्व उपासकांनी वाचले म्हणजे श्रीगुरुचरित्राच्या अध्यायांचें सार त्यांच्या लक्षांत येईल.'

श्री. बाळासाहेब भारदे लिहितात : "श्री दत्तसंप्रदाय हा भक्तिमार्गाचा पंथ तर आहेच, पण या मार्गातील उपासना अधिक व्रतापेक्षो व नियमधमपिक्षी आहे सद्गुरुंचा सद्गुरु श्री दत्तात्रेय अवतार होय.

जै डोळां अंजन भेटे । तै दृष्टीसी फांटा फुटे ।
या न्यायानें गुरुचा प्रसाद झाला म्हणजे

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिः अस्य उपजायते ।

असा प्रकार होतो. हीच प्रासादिक गुरुकृपा जनमनावर विवावादी याच उद्देशाने लेखकानें हा उपासनेच्या श्रद्धेने नम्र प्रयत्न केला आहे."

श्रीदत्तात्रेयाचे स्वरूप व दत्तसंप्रदाय यांविषयीं एक विशेष गोष्ट न्यायरूप विनोद यांनी सांगितली आहे. ती अशी कीं, श्रीदत्तात्रेयांचे अवधूत स्वरूप हें त्रिगुणातीत व त्रिवर्णातीत तत्त्व आहे. म्हणूनच दत्तोपासना पवित्रतम व अत्यंत शुचिर्भूत अशी असून देखील चातुर्वर्ष्यांनिं मर्यादित झालेली नाहीं. अर्थात् श्रीदत्तसंप्रदाय हा वर्णातीत लोकशाहीचा पुरस्कर्ता आहे, व श्री दत्त हें शुचिर्भूतांचे, त्याचप्रमाणे पतितांचेही आराध्य दैवत असत्यामुळे लोकशाहीचे अधिकृत दैवत म्हणून त्याची प्रतिष्ठा सर्वमाल झाली आहे.

या संप्रदायांत श्री अक्कलकोट स्वामी, श्री साईबाबा व श्री माणिकप्रभु ही त्रिमूर्ति म्हणजे दत्त भगवानांचीं तीन मानवी रूपे होत. यासाठीं साईभक्तांना ही पुस्तिका अत्यंत उपयुक्त अशी झाली आहे. म्हणून, श्री. गुळवणी महाराज यांनी म्हटल्याप्रमाणे, सांप्रतच्या काळांत श्रीदत्त संप्रदायांतील उपासनाक्रम जनतेसमोर आणण्याचा काळकळीचा प्रयत्न केल्याबद्दल लेखक धन्यवादास पात्र आहेत.

श्री साईगीतायन

(कवि : चकोर आजगांवकर. प्रकाशक : केशव भिकाजी ढवळे. किमत ५-०० रु.)

यांत बाबांच्या चरित्राच्या विविध पैलूंवर रचलेलीं ४१ गीते आहेत. कवीनें म्हटले आहे, “केवळ साईदर्शन व साईकृपा यांचीच मूळ बैठक (या काव्याला) आहे.” या संग्रहांतील गीते वाचतांना कवीच्या या म्हणण्याचा पदोपदीं प्रत्यय येतो. या प्रत्येक गीतांत “प्रतीतिसुगमं वचः” असा प्रसादगुण आहे. शिवाय प्रत्येक गीतांतून भक्तिरसाचा आविष्कार असल्यामुळे या संग्रहाला एक आगळेंच माधुर्य आले आहे. प्रमिद्व कवि श्री. शांताराम आठवळे यांनी म्हटले आहे, “श्री. आजगांवकरांच्या भावभक्तीचा रसार्द उमाळा त्यांच्या शब्दाशब्दातून प्रतीत होतो. अंतरीची तळमळ, शब्दयोजनेची समर्पकता, रचनेचा घाटदारपणा, आशय, अभिव्यक्तीतील रसमय महजता या त्यांच्या रचनेतील गुणांनी माझ्या मनाचा पुरता वेध घेतला.”

“जैशास तैसा भेटे । तेब्हां मजालसी थाणे ॥” असें समर्थांचे वचन आहे. त्याप्रमाणे एका कवीनें दुसऱ्या कवीविषयीं लिहिलेल्या या शब्दात प्रस्तुत पुस्तकाची मगढी गुणवत्ता व्यक्त झाली आहे.

(श्री साईगीतायनाच्या गायनाचा वृत्तान्त याच अंकात पुढे दिला आहे.)

श्री साई कीर्तनमाला

पुष्प सहावे (चालू)

लेखक—ह. भ. प. (प्रा.) द. दि. परचुरे.

ज्या बोधाचा उल्लेख ज्ञानेश्वर महाराजांनी आजच्या मूळ अभंगांत केला आहे, त्याच प्रकारचा बोध साईवावांनी सर्वांता केला. परंतु “अधिकार तैसा करूं उपदेश” हे साधूंच्या उपदेशाचे तत्त्व. साधकाला न झेपणारा उपदेश साधु करणार नाहीत. केल्यास ‘मुंगीचिये पाठी हत्तीचे पालाण’ असें होईल. साधुसंत इतक्या कळवळ्यानें, जीव तोडून, बोध (उपदेश) करतात, परंतु सर्वांच्याच हृदयांत तो बोध रुजतो असें नाहीं. ज्या प्रमाणे बीज कितीही चांगले असलें तरी भूमि असेल त्या प्रमाणेंच फळ (पीक) मिळणार. परंतु असें असलें तरी ‘कर्मण्येवाधिकारस्ते’ हे भगवद्वचन साधु मानीत असल्यामुळे ते आपले बोध देण्याचे कार्य करीतच असतात. मात्र साईवावांचे हे एक वैशिष्ट्यच भूमितीलच “सत्य, प्रेम, सहिष्णुता व एकता” ही सर्वमान्य तत्त्वे आचरणांत आणण्यास शिकविले.

(श्लोक-राग सारंग. ताल-झपताल)

नसे शिष्य शाखा नसे तो महंती ।
उपाधी कधीं या न बाबा करीती ।
हरी वा खुदा एक मालीक आहे ।
तयावीण कोणीच पळही न राहे ॥१॥

बरें, ज्यांचे पुष्कळ शिष्य होते अशा तुकोबा-समर्थाचाही लोकांविषयीं अनुभव असाच होता. एवढेच कशाला ? महाकवि व्यासांनीहि आक्रोश केला आहे की 'मी लोकांना ओरडून एवढा धर्म सांगतों आहें, पण माझे कोणी ऐकत नाही.'—

(अनुष्टुप्) ऊर्ध्वबाहुविरोम्येषः न तु कश्चित् श्रुणोति माम् ।

धर्मादिर्थश्च कामश्च सः धर्मः किं न सेव्यते ॥

एकदां समर्थ आपल्या कांहीं शिष्यांसह तुकोबांना भेटण्यासाठीं देहस आले परंतु इंद्रायणीला पूर आलेला असल्यामुळे त्यांना पलीकडे जातां येईना. कांहीं वेळांने तुकोबा स्वतःच पलीकडच्या तीरावर आले. समर्थांनी त्यांना खुणेने विचारले की, 'तुमचें कार्य कसें काय चालले आहें ?' त्यावर तुकोबांनी बोंब मारीत असल्याची खूण केली. नंतर तुकोबांनी समर्थांना विचारले कीं आपले कसें चालले आहे ? तेव्हा समर्थांनी चार दगड हातांत घेऊन ते तुकोबांना दाखविले. तिकडे तुकोबा परत फिरले व इकडे समर्थ शिष्यांना म्हणाले, "ज्ञाली आमची भेट. चला आतां परत." शिष्यांनी विचारले, "महाराज, आपल्या तर नुसत्या खुणा ज्ञाल्या. भेट तर ज्ञालीच नाहीं व बोलणेही कांहीं ज्ञालें नाहीं." समर्थ म्हणाले, "अरे, भेटून जें बोलणे व्हावयाचे तें आमचें सगळे ज्ञालें. मी त्यांना विचारले, 'तुमचें कसें चालले आहे ?' त्यांनी सांगितले, 'मी बोंबा मारून राहिलों आहें. पण लोक कांहीं ऐकत नाहींत.' मात्र त्यांनी मला विचारले, 'आपल्याकडे कसें आहे ?' मी म्हटले 'इकडेही सगळे दगडच आहेत. मी व्यर्थ त्यांच्यापुढे डोके आपटून घेतों आहें.'"

या गोष्टीचा अर्थ एवढाच कीं साधुसंत जेवढे सांगतात तें सर्वच्या सर्व सगळेच ऐकतात व आचरणात आणतात असें नव्हे, तर भगवंतांनी स्वतः सांगितल्याप्रमाणे "मनुष्याणां सहस्रेषु....." साध्या पुस्तकी विद्येत आपण पहातो कीं ४०-५० पक्केच पास होतात. मग परमार्थाचा मार्ग तर सुळावरची पोळी, "क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया" त्यांत असा अनुभव येणे साहजिकच होय. 'अधिकार तैसा उपदेश या पुढे 'साहे ओझें त्यास तैसें देऊ' असे तुकोबांचे शद्व आहेत. या विषयां बाबांच्या चरित्रांतील एक प्रसंग सांगतों. एक योगाभ्यासी होते. त्यांनी या शास्त्राचा खूपसा अभ्यास ग्रंथांवरून केला होता. परंतु योगाचे मुख्य अंग जें समाधि लावांतेंच त्यांना जमेना. खरोखर हें गुरुजवळ राहून शिकण्याचें शास्त्र आहे. न पेका विपरीत परिणाम होऊन मनुष्य प्राणाला मुकण्याचा धोका असतो. असो. प्रसुत

वाग्म्यासी बाबांकडे आले. हेतु हा कीं बाबा स्वतः सिद्धयोगी असल्यामुळे ते आपल्याला नंदिर्णन करतील. ते बाबांना भेटायला आले तेव्हां बाबा पलांडू (कांदा) वरोवर प्रकर खात होते. तेव्हां काय झाले पहा—

(ओवी) ऐसा धरून पोटी हेत. साईचे जों दर्शन घेत.

तों ते बैसले होते खात. पलांडू समेत भाकर ॥

धरिली पाहोनि सन्मुखमुखा. शिळी भाकर कांदा सुका.

हे काय वारिती माझ्या शंका. प्रबळ आशंका उद्भवली ॥

वाग्म्यश्याच्या मनांतील शंका बाबांनी ओळखली, व ते जसे जवळ आले तसें त्यांना एक जाईल अशा बेताने बाबा नाना चांदोरकराना सांगू लागले—

(ओवी) विकल्प उठला त्यांचे मनीं. साई महाराज अंतर्ज्ञानी.

म्हणती “नाना, कांदा ज्या पचनीं. पडे तयांनीच तो खावा ॥

पचविष्याचा जोम हवा. तयाने कांदा खुशाल खावा”.

एकून चरकला योगी जीवा. शरण सद्भावा तो गेला ॥

बाबांकडे जे जे लोक आले त्यांना त्यांच्या भावना न दुखवतां बाबांनी आपलेंसे केले. योग्याची स्थिति वर्णन करतांना नाथ म्हणतात, ‘भ्रमरू रिघोनि पुष्टांमधीं। फूल तरी कुचंबों नेदी।’ त्या प्रमाणे बाबांचे होतें. साधूंचा जो बोध असतो तो कांहीं सांसारिकांना घरांतून उठविष्यासाठी नसतो. यदु-अवधूत संवादांत नरनाथ सांगतात—“गृहाश्रम न सांडितां। कर्मरेखा न ओलांडितां। निजव्यापारीं कर्तां। बोधु सर्वथा न मेळे ॥” सांताकूळचे धुरंधर घराणे बाबांचे परमभक्त होतें. परंतु त्यांच्या कुळांत पांडुरंगाचीहि भक्ति होती. त्यांच्यातले बाळाराम व इतर कांहीं मंडळी शिरडीस जावयास निघाले. ते येण्याच्या आधींच बाबा जवळच्या लोकांना म्हणू लागले, “आज माझ्या दरबारचीं खास माणसे येणार आहेत.” पुढे बाळाराम येऊन पायां पडल्यानंतर बाबा त्यांना म्हणाले, “तुमची आमची साठ पिढ्यांची ओळख आहे, वरें का.” बोलतां बोलतां बाबांनी सहज आपली चिलीम बाळारामाला दिली. त्याला धूम्रपानाची मुळींच संवय नव्हती. परंतु त्याने ती अद्दें घेतली व दोनचार झुरके मारले. तेव्हांपासून त्याचा जुनाट दमा कायमचा गेला. (शिरडीस बाबांनी देह ठेवला तेव्हां नेमका त्याच वेळीं बाळारामाला एकदा नेमका आला होता.) ही मंडळी शिरडीस असतांना चावडीच्या वेळीं त्यांना एक दिव्य अनुभव आला, तो असा :—

पांडुरंग मूर्तीचे वदन. ज्या दिव्यतेजे शोभायमान ।

त्याच तेजे साई मुख मंडन । पाहोनि विस्मयापन्न धुरंधर ॥

या प्रमाणे बाबांनी अद्वैताचा बोध दृढ केला. अभेद भक्ति बाबांनी सर्वांना शिकविली. कारण स्वतः बाबांना केवळ आपपरभाव राहिला नव्हता एवढेंच नव्हे,